

Iseljavanje Jugoslavena i njihov život u stranom svijetu

Priredio **Mato Mojaš**

Za vrijeme vjekovne borbe s Turcima i turske vladavine veliki broj porodica i ljudi iselio je iz naših zemalja u susjedne zemlje. Od 1434. do 1443. godine iselilo je oko 10.000 prema Rumuniji, a između 1522. do 1573. velika seoba naših ljudi izvršena je u pravcu Ugarske. Tada ih se preselilo oko 100.000. Od 1494. do 1510., te od 1514. do 1532. otišlo je iz gornje Hrvatske oko 70.000 ljudi, a isto toliko i iz Slavonije. Godine 1463. izbjeglo je iz Bosne oko 130.000, godine 1469. iz Like 75.000, a iz Dalmacije godine 1771. oko 30.000 ljudi. Napuštajući svoje ognjište, svoj dom, išli su u Italiju naseljavajući se do Flandrije, pa dijelom u Apuliji, Campobasso i Brindisi. U iste krajeve selili su i 1527. godine. Danas ih ima oko 5000. U periodu srednjeg vijeka i turske vladavine iselilo se iz naših zemalja oko pola milijuna ljudi, a nestalo ih je oko 600.000. Dakle preko milijun i sto tisuća naših ljudi moralo je na izmaku srednjeg i početku novog vijeka napustiti svoju rodnu zemlju. Ostaci te emigracije sačuvali su se i danas u Austriji (Gradišćanski Hrvati), Mađarskoj, Moravskoj, Slovačkoj, Rumunjskoj, po Balkanu (u Grčkoj i u Traciji). Tih naših narodnih manjina ima danas oko 200.000 koji se ubrajaju u naše prvo iseljeničtvo u svijetu. Ostalo se srodilo s drugim narodima i nestalo ih među njima u granicama raznih država.

Prvi naši iseljenici, emigracija novog vijeka, u prekomorske zemlje potječu iz Dalmacije, a zatim iz Istre. U vremenu od XVI. do XIX. stoljeća iselilo se iz naših krajeva oko 12.500 ljudi. U XIX. stoljeću uglavnom iseljavanje počinje 1825. godine i sve se više povećava tako, da posljednja dva decenija dostiže najveći broj. Ukupno u tom stoljeću iselilo je oko 119.000. Iseljavanje iz Slovenije počelo je oko 1870. godine, s područja sjeverne Hrvatske 1895., a iz Bosne i Hercegovine u početku XX. stoljeća. Od 1900 do početka Prvog svjetskog rata iseljavalo se iz domovine u daleki svijet prosječno godišnje oko 40.000 ljudi iz jugoslavenskih zemalja. Ukupno se u tom periodu iselilo oko 600.000 ljudi. Najviše ih je bilo iz Hrvatske i Slavonije oko 350.000, iz Istre oko 40.000, iz hercegovačkih kotara koji graniče s Dalmacijom oko 50.000, a pored toga iselilo je mnogo s područja Hrvatskog Primorja i otoka, Gorskog Kotara, Like, iz kotara Karlovca, Samobora i s područja Srijema, Bjelovara i Križevaca. Najviše se iselilo u USA legalnim putnicama i bez putnica 337.845.

Nakon Prvog svjetskog rata iseljavanje se nastavlja, ali u smanjenom broju. Tada počinje treći iseljenički period u kojem je do Drugog svjetskog rata iselilo preko mora oko 78.000, a u evropske zemlje 52.000. U tom razdoblju bilo je dosta povratnika, ali još više ilegalnih iseljenika.

Pored naznačenog broja naših iseljenika bilo je 120.000 muslimana, koji su iz Bosne i Hercegovine selili od 1875. do 1941. u Tursku i druge istočne zemlje. Njihov broj danas iznosi oko 250.000.

Između Prvog i Drugog svjetskog rata iseljenici najviše odlaze u Kanadu, gdje se zaposluju po šumskim i građevinskim radnjama; u Južnu Ameriku, naročito u Argentinu gdje se na pampama bave zemljoradnjom, te u Australiju i New Zeland, gdje se bave ribarstvom, voćarstvom i vinogradarstvom i radovima u industriji, trgovini i raznim zanatima.

Drugi svjetski rat izazvao je novo iseljavanje preko mora i u evropske zemlje. Mnogo je naših radnih ljudi

prisilno odvedeno u razne krajeve Njemačke, Francuske i u druge zemlje. Bilo je ratnih zarobljenika i kasnije svršetkom rata zbjeg u El Shattu i drugih. Poslije rata veliki se broj povratio, ali je van domovine ostalo oko 250.000. Naselili su se u Južnoj Americi, u Australiji i Južnoj Africi stvarajući nova naselja i prilagođavajući se postojećim našim naseljima u USA, Kanadi, Braziliji, Venezueli...

Prema podacima Državne iseljeničke službe i postojećeg iseljeničkog arhiva danas u svijetu ima oko 1.560.000 jugoslavenskih iseljenika. Najviše ih ima u Sjevernoj Americi i to oko 1.050.000, a u Srednjoj i Južnoj Americi 260.000. Od toga u Kanadi oko 30.000, u Argentini oko 170.000, u Braziliji 53.000, u Chileu 20.000, u Uruguaju 10.000, u Boliviji oko 3.000 i t. d. U Australiji i New Zelandu ima oko 30.000 naših iseljenika, u Aziji oko 15.000 i to najviše u Turskoj i Iranu. U Africi ima oko 10.000 iseljenika od kojih se najveći broj nalazi u Južnoj Afričkoj Uniji i Egiptu. U Evropskim zemljama boravi oko 200.000 iseljenika i to najviše u Njemačkoj 150.000, u Francuskoj 30.000, u Belgiji 10.000, a ostali se nalaze u manjem broju u drugim državama.

Od ukupnog broja naših iseljenika, po podacima Državne iseljeničke službe, najviše ih ima s područja NR Hrvatske oko 1.000.000, iz Slovenije oko 360.000, iz Srbije 80.000 (Vojvodine i Srijema), iz Bosne i Hercegovine do 50.000, iz Makedonije 50.000 i iz Crne Gore oko 20.000. Od toga ukupno Hrvata 930.000, Slovenaca 360.000, Srba 200.000, Makedonaca oko 50.000 i Crnogoraca 20.000. Na osnovu ovih podataka proizlazi da je svaki peti Hrvat iseljenik i svaki deseti Jugoslaven iseljenik.

Ako ovim brojkama pribrojimo naše narodne manjine u Italiji, Austriji, Mađarskoj, Čehoslovačkoj, Rumunjskoj i Grčkoj oko 200.000, te iseljenike muslimane oko 250.000, pa oko 50.000 naših ratnih zarobljenika iz Prvog svjetskog rata, koji su se naselili u SSSR, onda saznajemo da u stranom svijetu živi oko 2 milijuna i 60 tisuća naših ljudi i to najviše preko mora, gdje su se prilagodili prilikama, žive u raznim naseljima i imaju već i četvrtu generaciju i broje se najvećim dijelom u strane državljanane naše krvi i našeg porijekla.

Iseljavajući se u razne kontinente, osobito u prekomorske zemlje, svojim neumornim radom, snalažljivošću, stvaralačkim sposobnostima, uz teže žrtve i napore stvarali su svoja obitavališta, osnovali su 2.300 manjih i većih naselja po čitavom svijetu. Najviše naselja je u Americi 1.700 i to 1.100 u USA, oko 200 u Kanadi i oko 400 u Južnoj Americi. U Africi ima oko 40 naselja, u Australiji oko 180, u New Zelandu oko 50, u Aziji 50 i u Evropi oko 280. Ta su se naselja postepeno formirala od prvih iseljenika pomoraca, ribara, poljodjelaca, kopača zlata i drugih ruda, a u mnogim mjestima od sitnih trgovaca i obrtnika. Kasnije kako su pristizali novi iseljenici, osnivala su se nova i razvijala postojeća naselja. Baveći se sječom šume u šumskim predjelima, radeći u ugljenokopima, postaju industrijski radnici raznih kvalifikacija, te osnivaju različita naselja oko tvornica, rudnika i u lučkim predgrađima. Stvaraju se manja naselja gdje se grade mostovi i ceste u gradovima i udaljenim mjestima pojedinih država, u prometnim centrima i u prostranim predjelima gdje se tek počinju naseljavati ljudi na iskorištavanju prirodnih bogatstava i unapređivanju tih do tada nepoznatih područja. Tako ih danas ima svuda u svijetu. Žive u sjevernim lede-

nim krajevima Kanade i Patagonije, od Aljaske do Ognjene zemlje, u vrućim pojasevima uz rijeke, jezera, na planinskim područjima, uz more i svuda na svim kontinentima. Bave se zemljoradnjom, stočarstvom, podižu uzorne plantaže, razvijaju industriju, zanimaju se trgovinom i mnogi se uzdižu i stiču imetke. Gdje god se nađe i dvadesetak naših ljudi, oni se okupljaju, međusobno pomažu i stvaraju veće skupine i po gradskim četvrtima, u pojedinim ulicama, a razvitkom gradova neke su se skupine našle kilometre daleko. Ali ta udaljenost ih ne razdvaja, već se i na najvećim udaljenostima povezuju, udružuju, snalaze, dogovaraju i prilagođuju novom načinu života.

Iako odvojeni na tisuće kilometara od svog rodnog kraja, svoje domovine, iako u stranom svijetu izloženi čestim raznim utjecajima sredine u kojoj žive, iseljenici u ogromnoj većini nijesu nikada zaboravili svoj rodni kraj, spominjući ga uobičajenim izrazom »Stari kraj«, »Stara domovina«.

Nalazeći se u burnom iseljeničkom životu, boreći se s raznovrsnim poteškoćama, uvijek su ne samo mislili na svoje najmilije u »Starom kraju«, sjećali se svoje rodne grude, nego su uvijek održavali najtežnje veze sa »Starom domovinom«, pratili prilike i događaje u njoj, pomagali je individualno i kolektivno preko svojih organizacija kad god joj je bila potrebna pomoć, kao i u najkritičnijim danima njene historije (u Prvom i Drugom svjetskom ratu). Tada su u najvećoj mjeri i neizmjernim zanosom manifestirali svoju duboku ljubav i dali izražaja svojim osjećajima prema svojoj zemlji i narodima iz kojih su potekli.

Postavlja se pitanje, zbog čega su se naši ljudi iseljavali kad tako neizmerno vole svoj kraj, svoju domovinu?

Socijalno - ekonomske i političke prilike u Austro-ugarskoj i staroj Jugoslaviji izazvale su iseljavanje i bile su uzrokom iseljavanja našeg svijeta u strane, a naročito u prekomorske zemlje. U prvom redu uzroci su bili ekonomske prirode. Najveći val iseljavanja zahvatio je period pod konac XIX. stoljeća, t. j. u vrijeme kada je zavladała evropska kriza (1873—95), što je dijelom zahvatila i Hrvatsku. Više je razloga koji su izazvali iseljavanje iz naših područja. Propadanje jedrenjaka i opadanje ribarstva utjecalo je na slabljenje zaposlenosti u obalskim naseljima. Nazadak vinogradarstva, koje je pogođeno širenjem filoksera prouzrokovalo je veliku nestašicu u vinogradskim krajevima, a nije bilo raspoloživih sredstava da se posttrajdale površine obnove. Austro - Ugarska svojom politikom vanjske trgovine konkurirala je domaće tržište uvažanjem vina iz Italije. Gradnja željeznice do Siska i Rijeke izazvala je propadanje trgovine i prometa u Gorskom Kotaru, gdje je narod dobrim dijelom živio od kirijašenja i prometa na tom području.

Prenapučenost pojedinih krajeva usljed priraštaja stanovništva, osobito u Hrvatskoj i Slavoniji između 1880. do 1910., dovelo je do iseljavanja u takovim razmjerima da je stanovništvo na nekim dalmatinskim otocima i Lici početkom XX. stoljeća počelo opadati. Veliki broj siromašnih seljaka živio je na vrlo malim posjedima (U Hrvatskoj i Slavoniji 180.000 posjeda ispod 5 jutara imalo je svega 8,5% poljoprivrednih površina ili 9,4% oranica), te je to natjeralo seljake da idu na nadnice i da se sele. Raniji veći feudalni posjedi raspadaju se i zemlja se rasprodaje okolnim seljacima. Mnogi seljaci koji su zarađivali nadnicu na veleposjedima, izgubili su i tu mogućnost prihoda. Oni seljaci koji su kupili zemlju, zadužili su se, jer su je kupili po visokim cijenama i nijesu mogli svojim proizvodima i nadnicama podmiriti dugove. Zbog toga od 1901. do 1910. prosječno godišnje seli 3.627 nadničara i oko 7.535 posjednika, da bi na taj način u tuđem svijetu mogli nešto zaraditi i uštediti, te isplatiti dugove i popraviti svoje gospodarstvo. Vrlo niske cijene poljoprivrednim proizvodima i povećanje poreza dovelo je do propadanja seljaka, cijepanja kućnih zadruga i do diobe nasljedstva. Priličan broj seljaka upao je u dugove za isplatu sunasljedstva, a ogromna većina seljaka nije mogla pre-

živjeti svojim proizvodima i teškim trudom, a bilo je i gladnih godina usljed suše, poplava i neimaštine. To iskorištavaju seoski lihvari, trgovci, gostioničari i banke, što je sve utjecalo na iseljavanje.

Iseljavali su se pretežno Hrvati, a u manjem broju Slovenci, Crnogorci i Makedonci. U Srbiji unutrašnje suptnosti nijesu bile zaoštrene u tolikoj mjeri, da je narod morao iseljavati, a pored toga bila je nacionalno slobodna. U Hrvatsku useljuje se veliki broj Mađara, pa Nijemaca, Čeha, Slovaka i dr., koji kupuju zemlju od onih koji se iseljuju. Dospeljenike je također natjerala agrarna kriza, ali su za isti novac, kojeg su dobili u vlastitoj zemlji za prodanu zemlju, mogli u Hrvatskoj kupiti dvostruko veću površinu od naših iseljenika.

Razvijena industrija u Ugarskoj i njena politika kočila je razvoj industrije u Hrvatskoj, a time je porast zaposlenja u industriji bio slab i ljudi izvan poljoprivrede nijesu mogli naći zarade. Tuđinski režimi njemačko-mađarske vladavine, a prije toga osmanlijsko i venecijansko gospodarstvo tjerali su naš narod da se iseljava i raseljava, naseljavajući strani elemenat u našim selima na obalama, u gradovima u poduzećima i obrtništvu, stvarajući kapital u našim krajevima.

I psihološki faktor utjecao je na iseljavanje. Težnja za boljim životom i životnim standardom privlačila je mnoge ljude, osobito one koji su svojom snalažljivošću ekonomski bolje živjeli i u svojoj domovini. Utjecaj primjera i zakon oponašanja djelovao je također na dio naših ljudi koji su se iseljavali, jer se sin poveo za ocem, brat za bratom, susjed za susjedom. Bilo je i mladih ljudi koji su selili iz želje za nepoznatim i da izbjegnju vojnoj dužnosti, ali i ovi psihološki faktori odražavali su se na težim ekonomskim i društvenim prilikama, koje nijesu davale mladim generacijama izgleda za njihov budući razvoj.

Prilike se nijesu mnogo izmjenile ni za vrijeme stare Jugoslavije. Eksploatacija kapitala se pooštravala, porez je sve više pritiskao seljake, lihva, bijeda i nezaposlenost sve se više izražavala. Iseljavanje se zato nužno nastavilo i između dva rata sa ciljem da se traži zarada i stvori bolja budućnost.

Naši ljudi odlazak u strani svijet smatrali su kratkotrajnim i nastojali su da što prije nešto zarade i uštede, te da se povrate natrag u svoj rodni kraj. Odlazeći planirali su kako će zaradom isplatiti dugove, sagraditi novu kuću, kupiti komad zemlje i nabaviti najpotrebnije kako bi tako stvorili uslove za bolji život sebi i svojim. Ostavljajući oca, majku, braću, sestre, ženu, djecu i svoje najbliže i najmilije, vezale su ih uspomene iz djetinstva na svoju kuću, sela i predjele gdje su proveli djetinstvo i mladost i maštali su o radosnom danu povratka i ponovnog života u svome rodnom kraju.

Odlazeći u daleki svijet s teškom boli su se rastajali od svog kraja i svojih najmilijih, a to je lijepo izrazio pjesnik Silvije Kranjčević u svojoj pjesmi »Iseljenik«:

»Silnu o jarbola gredu ledjim' se odupro čovo,
Primorski to je dobrijan; šeće u neznane strane,
Bježi od kukavne sreće nekud pod obzorje novo,
Misli: e bolje tamo mu grane...«

I dok se ostali putnici na brodu vesele, piju i pjevaju, jer im »para odnosi prijeko srce, mozak i grudi«, dotle naš iseljenik:

»... ukočen štiti i štiti,
Njemu je ostalo srce tamo na kamenoj liti,
Kadulja gdje no miriše, smilj gdje zlati se žuti,
Bršljan gdje zide djeci mu štiti.«

I putujući na stranom brodu preko atlanskih širina u strani svijet:

»Nazire turobnu ženu, kako mu dječici priča
Milom i dragom o ćaćku...«

Razne zamisli i maštanja bila su jedno, a životna stvarnost drugo, koja im je priredila naporan i težak rad

protkan životnom borbom. Da bi olakšali svoj posao, osigurali opstanak i učinili život što pristupačnijim i veselijim, počinju se okupljati u društva i to najprije u potporna i dobrotvorna da sebi pomognu u nepoznatim krajevima. Kad su ova društva ojačala, osnivaju se kulturne ustanove, širi socijalni život i kulturno-prosvjetni rad. Prvo hrvatsko i jugoslavensko iseljeničko društvo osnovano je u Kaliforniji, u San Francisku od naših pomoraca iseljenika s Jadrana god. 1857. pod imenom »Slavensko uzajamno i dobrotvorno društvo«. San Francisko je tada bio naš iseljenički centar na zapadu Sjeverne Amerike. Drugi centar bio je na jugu USA, u meksičkom zaljevu, u New Orleansu. Ovaj centar osnovali su naši iseljenici pomorci iz južnih krajeva Jadrana s područja Dubrovnika i Boke Kotorske god. 1874. pod imenom »Sjedinjeno Slovinsko društvo od dobročinstva«. Treći centar preko kojeg su stizali naši iseljenici bio je New York i tu se 1880. godine osniva »Hrvatsko amerikansko potporno društvo«. Iste se godine osniva »Srpsko-crnogorsko literarno i dobrotvorno društvo« u San Francisku. U Chicagu osniva se 1881. hrvatski klub »Štrosmajer« (koje 1892. postaje potporno društvo) i društvo »Srpsko jedinstvo«. Slovenci 1882. osnivaju »Društvo sveti Jožef«, u Calumetu (USA). U Los Angelesu 1893. utemeljeno je »Hrvatsko slavensko dobrotvorno društvo«.

U Južnoj Americi prvo se potporno društvo osniva u Callao-Limi 1874. i to »Slavjansko dobrotvorno društvo« od doseljenika iz Dalmacije. Drugo društvo osniva se u Buenos Airesu, kao glavnom iseljeničkom centru na istočnoj obali. Ovo društvo se osniva 1878. godine. Treće društvo osniva se 1881. godine u Cerro de Pasco u Peru, a 1882. u istom mjestu osniva se »Društvo slavijanske uzajamne pomoći. Peto društvo organiziralo se u Chileu, u Antofogasti, iseljeničkom centru na zapadnoj obali Južne Amerike godine 1894 i to »Slavjansko pripomoćno društvo«. Oko ovih prvih društava uzajamne pomoći okupljaju se svi novodolazeći iseljenici i osnivaju nova društva. Ta prva društva bila su najprije socijalna i to vatrogasna da čuvaju njihovu teško stvorenu imovinu. Tako najprije se osniva vatrogasno društvo u Antofogasti 1892, zatim 1902.

u Punta Arenasu (tu se osniva i pripomoćno društvo) i u drugim mjestima.

Iz godine u godinu sve se više doseljavaju naši ljudi u nove krajeve, njihov broj se stalno povećava, a povećavaju se i njihova naselja i stvaraju nova. Usporedo s tim osnivaju se i nova društva, koja se sve više granaju, tako da se 1894. osniva prva njihova središnjica »Narodna hrvatska zajednica« u Pittsburghu, koja kasnije 1926. pod imenom »Hrvatska bratska zajednica« okuplja sva naša naselja u USA i Kanadi. Ove godine sva prva slavenska potporna društva se udružuju sa središtem u Jolietu. Srpski iseljenici su utemeljili svoj prvi »Srpski narodni savez« godine 1901. u Pittsburghu.

U Južnoj Afričkoj Uniji u Johannesburgu osnovano je 1910. »Jugoslavensko potporno društvo«. U Kanadi prvo naše društvo osnovano je 1928. s nazivom »Hrvatski dom« u Vancouveru, a u Australiji nastaje 1912. godine prvo naše iseljeničko društvo pod nazivom »Hrvatsko slavensko društvo«.

Jugoslavenski su iseljenici razvijali kulturno-prosvjetni rad i osnivali pjevačke i tamburaške zborove, domove i klubove, sportska društva, društvene organizacije i društva za pomaganje rodnog kraja, glazbena, ženska i omladinska društva, podizali škole, otvarali knjižare, osnivali poduzeća i dr. u ukupnom broju od oko 8000, što je sve doprinosilo napredku i razvoju naših naselja u stranom svijetu i odigravalo značajnu ulogu u životu jugoslavenskih iseljenika u svijetu.

Usvje je osnovano 17 Saveza do 1937. godine sa oko 3.500 društava i oko 260.000 članova, s imovinom od preko 28 milijuna dolara. Danas je broj njihovih ogranaka i članova daleko veći, a imovina je mnogo porasla. Prema posljednjim podacima Hrvatska bratska zajednica imala je 1956. godine oko 106.000 članova, 585 ogranaka, s imovinom od oko 25 milijuna i 500 tisuća dolara. Tako su naši iseljenici dali sve od sebe za svoju budućnost, te po svom radu i osjećajima ostali sastavni dio našeg naroda i domovine, te jedan od faktora našeg političkog i ekonomskog napredka.